

CRITERII DE TIPOLOGIZARE A CÂMPURILOR LEXICALE

INTRODUCERE

În lingvistica integrală demersul tipologic este dezvoltat în trei direcții, urmând trei principii distincte: *principiul funcțional*, *cel semantic* și *cel formal*. Vorbim astfel, respectiv, despre o *tipologie a limbilor* (elaborată în sens humboldtian, pe baza conceptului de tip lingvistic), una *a textului* (privind procesele semantice de construcție a sensului)¹ și una *a câmpurilor lexicale*.

Abordarea din punct de vedere tipologic a câmpurilor lexicale, în stadiul actual al cercetărilor de lexematică descriptivă, nu poate avea decât valoarea unui proiect, întrucât identificarea de câmpuri devine necesară în momentul în care dispunem de un număr mare de câmpuri deja descrise. Principalul obstacol în calea elaborării unei tipologii a câmpurilor îl constituie tocmai faptul că până astăzi „câmpurile lexicale sunt încă destul de puține și destul de prost cunoscute și foarte puține câmpuri au fost temeinic studiate din punct de vedere structural” (Coșeriu, 1976b, p. 41). Faptul că, pe de altă parte, „[...] câmpurile nu sunt structurate după aceleași principii și aceleași criterii”, precum și că ele „sunt nu numai mult mai numeroase, ci și mult mai variate decât alte paradigme” (Bidu-Vrănceanu, 1979, p. 145) nu constituie, în opinia noastră, argumente ale „dificultății” unei tipologii a câmpurilor, ci, dimpotrivă, argumente în sprijinul necesității unui astfel de demers, „sarcina unei tipologii a câmpurilor” fiind tocmai „să determine această diversitate de structurare și să stabilească tipurile de clase”(Coșeriu, 1976b, p. 41).

În această situație, „o tipologie schematică și, parțial, stabilită intuitiv” reprezintă (tocmai pentru o descriere coerentă a câmpurilor) „un cadru de posibilități – cadru care ar putea să fie apoi modificat grație rezultatelor obținute prin descrierea însăși” (*ibidem*). În ciuda caracterului său „parțial”, rezultatele acestui demers nu vor fi modificate, în esența lor, dacă criteriile în baza cărora au fost identificate anumite tipuri formale își vor dovedi eficacitatea din punctul de vedere al câmpurilor considerate. Modificările operate vor restructura cu siguranță aceste criterii în raport cu cele descoperite ulterior, stabilind eventual o nouă ierarhie a criteriilor, capabilă să ofere o imagine cât mai adecvată a „diversității de structurare” a câmpurilor lexicale.

¹ Cf. Tămăianu, 2001, unde textual-tipologicul este definit ca „modalitate a articulării interne a sensului” (p. 37).

Ideea unei tipologii a câmpurilor în sens integralist este discutată de Angela Bidu-Vrănceanu în studiul său din 1979, menționat deja aici, privind „câmpurile și tipologia lor”, care este structurat pe două secțiuni principale: A) definiția coșeriană a câmpurilor lexicale și B) interpretarea tipologiei câmpurilor, pe de o parte în raport cu fundalul teoretic schițat sub A), pe de altă parte, prin confruntarea cu „materialul factual” analizat de autoare.

În studiul de față vom încerca să prezentăm o interpretare a tipologiei integraliste a câmpurilor diferită de cea a Angelei Bidu-Vrănceanu. De aceea, atât din rațiuni de coerență a expunerii cât și din rațiuni de ordin argumentativ (și polemic), ne-am structurat și noi demersul pe două secțiuni: I. Cadrul conceptual (minimal) al teoriei integraliste a câmpurilor și II. Tipologia integralistă a câmpurilor.

I. Cadrul conceptual (minimal) al teoriei integraliste a câmpurilor

1. *Trihotomia semnificat/designație/sens*

1. Nu vom insista asupra importanței teoretice a trihotomiei conținuturilor semantice, ci vom prezenta foarte succint această problemă doar din punctul de vedere al relevanței sale pentru tema lucrării de față.

1.1. *S e m n i f i c a t u l* este conținutul dat de fiecare limbă determinată și există ca atare numai în idiomul respectiv, ca semnificat «românesc», «franzuzesc», «englezesc» etc. Ca atare, semnificatul nu este traducibil, dat fiind că reprezintă structurarea specifică a «experienței lumii» în tradiția lingvistică a unei anumite comunități.

D e s i g n a ț i a este ansamblul de procedee semantice prin care semnificatul este orientat spre extralingvistic, pentru a delimita (a „determina” și „circumscrie”) un anumit aspect al lumii, *relevant în procesul construcției sensului*. Prin urmare, designația este, pe de o parte, conținutul (devenit lingvistic) „decupat” prin semnificatul de limbă, pe de altă parte, ansamblul procedeelelor semantice actualizate în vederea realizării acestui „decupaj”, într-un act concret de vorbire. De aceea, designația este determinată de semnificat (= „structurare a posibilităților de desemnare”), dar și de „principii generale ale gândirii și de experiența lumii («cunoașterea lucrurilor»)” (Coseriu, 1975, p. 207).

S e n s u l este conținutul lingvistic al unui act de vorbire individual, realizat ca text sau unitate textuală: «întrebare», «răspuns», «rugămintă», «invitație», «refuz», «replică» etc., adică tocmai acel conținut care „nu coincide cu semnificatul și designația”. Ca al doilea nivel semiotic, sensul se construiește prin integrarea și depășirea semnificatului și a designației: „în raport cu sensul, semnificatul și designația (și combinarea lor) funcționează ca semnul material («semnificant») în raport cu conținutul său («semnificatul»)” (*ibidem*, p. 208).

Cele trei tipuri de conținut lingvistic (semnificatul, designația și sensul) nu trebuie concepute ca „lucruri în sine”, prezente „obiectiv” în afara proceselor

semantice concrete, ci ca „elemente și procedee ale competenței lingvistice” (Coseriu, 1992a), adică ale științei lingvistice a vorbitorilor manifestată efectiv în vorbire².

1.2. «Lucruri» și limbaj

1.2.1. Deosebit de importantă pentru abordarea adecvată a semnificatului lexical, această distincție se întemeiază pe necesitatea de a deosebi „ceea ce se datorează cunoașterii «lucrurilor» și opiniilor (adevărate sau false) cu privire la lucruri și ceea ce se datorează limbajului” (Coseriu, 1964b, p. 95-96). Dacă din punct de vedere teoretic această distincție pare a fi în general acceptată, în practica descrierii, semnificatul (dat de limbă) se confundă cel mai adesea cu designația, cu structurarea „realității” ca atare. De aceea, încă din primul moment al demersului investigativ, în domeniul lexical, „trebuie să evităm a reduce structurarea lingvistică la structurarea «obiectivă» a realului, căutând limite proprii obiectelor” (*ibidem*). Astfel, în delimitarea câmpului faptic al lexematicii, va trebui să ignorăm (metodologic) ceea ce știm prin experiența din lume și să ne menținem, în mod constant, la punctul de vedere al limbii înseși (a «cunoașterii» dată în și prin idiomul considerat). Identificarea perspectivei lingvistice, în raport cu cea a «lucrurilor», implică deosebirea între: (1) lexic și terminologie; (2) cunoașterea cuvintelor și cunoașterea lucrurilor; (3) asociații datorate ideilor și opiniilor despre lucruri și „implicațiile efective și aprecierile încorporate în lexeme ca trăsături distinctive”; (4) structurarea lingvistică și structurarea obiectivă.

Cât privește prima distincție, următoarele aspecte ni se par mai importante:

a) Dacă lexemele reprezintă o formă specific idiomatice de intuire a lumii, terminologiile sunt doar o formă de întrebuintare a limbajului în scopul de a stabili o serie de clasificări ale realității ca atare.

b) De aceea, terminologiile constituie „simple nomenclaturi enumerative care corespund unor delimitări în obiecte [...], [sunt] clase de *designata* și, în acest sens, sunt clasificări obiective, nu structurări semantice” (*ibidem*, p.96).

c) În timp ce în limbajul, ca logos semantic, semnificatul nu coincide cu designația, în limbajul științific, ca sistem de desemnare, nu se face distincție între semnificatul termenilor și designație.

d) Structurările terminologice nu sunt definite în baza unor dimensiuni semantice, ci în raport cu caracteristici care aparțin obiectelor «reale». Tocmai de aceea, limbajul științific cunoaște doar opozițiile „exclusive”, i.e. un termen nu poate acoperi domeniul altui termen, pe când în limbajul ca atare se prezintă, în primul rând, opoziții inclusive, i.e. termenul nemarcat al unei opoziții poate acoperi

² Datorită locului central pe care îl ocupă în întemeierea lingvisticii integrale, trihotomia conținuturilor semantice este discutată în multe din studiile de referință ale lui E. Coșeriu: Coșeriu, 1966, p. 42-43, p. 44-45; Coșeriu, 1968b, p. 27-29; Coșeriu, 1969, p. 121-122; Coșeriu, 1970, p. 203-209; Coșeriu, 1971, p. 135-136; Coșeriu, 1975, p. 206-207; Coșeriu, 1976 p. 220-227; Coșeriu, 1992b, p. 66-67.

și sfera semantică a termenului marcat (spre exemplu, în perechea *zi-noapte*, *zi* se opune lui *noapte*, dar poate semnifica și *zi + noapte*, adică 24 de ore; cf. Coseriu, 1966, p.43-45).

e) Terminologiile sunt, pe de o parte, „subidiomatice”, adică aparțin unor domenii limitate în cadrul fiecărei comunități idiomatice; pe de altă parte, ele sunt „interidiomatice”, adică „aparțin aceluiași tip de domeniu în diferite comunități idiomatice” (Coseriu, 1964b, p. 97-98). Aceasta se datorează de asemenea faptului că limbajul științific este un sistem de desemnare și ține de investigarea realului însuși.

f) Sistemele de nomenclaturi (mai reduse), ca numele zilelor săptămânii, ale lunilor anului, sistemele de măsură pentru greutate, lungime etc., de asemenea numele diferitelor feluri de alimente, în mare măsură ale vestimentației sau diversele terminologii convenționale: juridice, administrative, politice, ca și terminologiile și nomenclaturile populare „rămân în afara descrierii și a istoriei limbilor ca sisteme de semnificație”, întrucât „implică o competență tradițională cu caracter nelingvistic” (*ibidem*, p. 99).

Ceea ce trebuie remarcat, în acest context, este că semantica integrală *nu elimină* din câmpul cercetării lingvistice diferitele terminologii, însă nu le consideră ca aparținând domeniului lexematicii. Răspunzând unor critici, Eugenio Coseriu arată tocmai acest lucru: „în realitate, eu nu exclud terminologiile din obiectul lingvisticii, nici din cel al semanticii și mai puțin chiar din limbaj, ci doar din obiectul lexematicii”. De fapt, nu este vorba decât despre o „delimitare [...] metodologic oportună în faza inițială de definire și fundamentare a acestei discipline” (Coseriu, 1987b, p. 175-176)³.

1.2.2. Distincția între cunoașterea cuvintelor și cunoașterea lucrurilor apare manifestată idiomatice și prin raportul care există între «zona» lingvistică și «domeniul» obiectiv⁴. Ignorarea acestei distincții conduce la interpretarea unor lexeme ca aparținând aceluiași câmp semantic. Astfel, lexemele *casă-iglu-bungalov* sunt incluse în „câmpul semantic al locuinței”⁵, fără a se observa că în limbajul românesc între *casă*, pe de o parte, și *iglu-bungalov*, pe de altă parte, nu există o opoziție semantică directă, de aceeași natură cu cea care există, spre exemplu, între *bordei-colibă-casă*. În acest sens, trebuie tratat ca termen tehnic „orice cuvânt al cărui domeniu e mai îngust sau exterior cu privire la o anumită «zonă»” (Coseriu, 1964b, p. 100).

³ Ceea ce nu înseamnă că distincția nu corespunde într-o oarecare măsură și realității obiectului de studiu, limbajului, ca fundament și deschidere a posibilităților gândirii asupra lumii ca atare, în raport cu care limbajul științific reprezintă doar o „reducție” a posibilităților limbajului pur și simplu, adică o utilizare specială, alături de „limbajul curent”, „limbajul politic” etc. (cf., referitor la acest subiect, Coseriu, 1957, p. 240-242; Coseriu, 1966, p. 42-43, p. 44-45, p. 55-56; Coseriu, 1968a, p. 202, Coseriu, 1968b, p. 30).

⁴ În accepție coșeriană «zona» este „spațiul în care se cunoaște și se folosește un cuvânt ca semn lingvistic”, iar «domeniul» este „spațiul în care se cunoaște un obiect ca element al unei sfere din experiență sau din cultură” (cf. Coseriu, 1955, p. 311-313 și Coseriu, 1964b, p. 100-101).

⁵ Cf. Bidu-Vrânceanu, 1985, p. 151, și Bidu-Vrânceanu, 1986, p. 130.

1.2.3. Distanța între structurile *lingvistice* și cele *obiective* poate fi precizată și prin considerarea relațiilor care se stabilesc între ele. Astfel:

(1) structurile semantice nu stabilesc limite la fenomenele obiective, iar „claritatea” sau „neclaritatea” distincțiilor nu aparține opozițiilor de limbă, ci raporturilor obiective în care se află „lucrurile” ca date în «lume», în ordinea «extralingvistică»;

(2) structurarea semnificatelor (lexical, dar și gramatical) nu poate fi investigată pornind de la proprietățile lucrurilor, de la opiniile despre lucruri sau relațiile în care lucrurile trebuie considerate (*ibidem*, p. 103);

(3) în limbaj este structurat și ceea ce nu este delimitat din punct de vedere „obiectiv”: *continuumuri* (galben-verde-albastru); *relații* (mare-mic) și *continuumuri și relații* în același timp (tânăr-bătrân).

De aceea, în acest sens, „este necesar să începem prin a stabili că nu este vorba de structuri ale realității, ci de structuri impuse realității prin interpretarea umană” (*ibidem*)⁶.

1.2.4. În concluzie, având în vedere importanța deosebită pe care distincția între «cunoașterea limbii» și «cunoașterea lumii» o are și în perspectiva demersului analitic-descriptiv, trebuie avută neapărat în vedere distincția dintre *dimensiunea semantică* și *dimensiunea reală* implicată în cunoașterea semnificatului lexical, aceasta deoarece „aceeași” opoziție (spre exemplu, *mic/mare*) poate constitui într-o anumită situație o opoziție semantic-funcțională care structurează un câmp lexical în baza dimensiunii semantice „mărimea obiectului”, în altă situație o opoziție reală implicată în raportul dintre lucrurile înseși. Spre exemplu, opoziția *mic/mare* este relevantă din punct de vedere lingvistic în structurarea microcâmpului: *așchie/ciot/butuc/baturugă*, întrucât în raportul între aceste lexeme este cuprinsă dimensiunea semantică «mărime». Cu alte cuvinte, vorbitorul limbii române știe prin cunoașterea limbii sale că *așchie* este „o parte mică (din întreg)”, iar *buturugă* (*buștean*) este „o parte mare din întreg” (avem în vedere aceste lexeme ca aparținând microcâmpului «parte din întreg»). În schimb, aceeași opoziție *mic/mare* poate fi o opoziție „obiectivă”, dată de dimensiunea reală a lucrurilor, ca în cazul *deal-munte*, care nu se opun în baza opoziției semantice «*mic/mare*», ci în baza «mărimii» reale a obiectelor ca atare sau în baza definițiilor (convenționale) cu caracter științific (deci post-lingvistice).

În consecință, trebuie reținut faptul că lexematica nu studiază în nici un fel structurarea designației ca atare, ci numai structurarea semnificatului, chiar dacă și în designație putem întâlni o anumită „structurare”, construită însă în temeiul unei dimensiuni reale, și nu semantice. Astfel, în domeniul *designațional* al „instrumentelor muzicale” opoziția «instrument de suflat» / «instrument cu coarde» sau în cadrul instrumentelor cu coarde opoziția «vioară» / «violă» / «violoncel» / «contrabas» nu se constituie în baza unei dimensiuni semantice, ci prin criterii date de «cunoașterea lucrurilor» și, prin urmare, nu sunt opoziții semantice, ci clasificări

⁶ Cf., în acest sens, și Coseriu, 1987b, p. 178-182.

operate pe baza unor criterii «obiective». Cu toate acestea, nu este vorba de extralingvisticul ca atare, ci tot de un conținut lingvistic (continuumul designațional), implicat însă de cunoașterea extralingvisticului.

Prin urmare, dimensiunea semantică impune «lumii» structura specifică a unui idiom, a «viziunii lumii» într-o limbă particulară, în timp ce dimensiunea reală se impune limbii prin experiența în lume. Distincția între semnificat și designație, pe de o parte, în calitate de *c o n ț i n u t u r i l i n g v i s t i c e*, și referință, ca «lucru» aparținând ordinii reale, pe de altă parte, este utilă și în acest sens, căci face posibilă deosebirea, spre exemplu, între semnificatul «fluier», dat în limbă, și designatul „fluier” care e cuprins în structurarea „microcâmpului” designațional (clasa de designație) al «instrumentelor de suflat» și diversele ‘fluier’ de diferite dimensiuni, forme, culori, care sunt elemente ale „realității”.

2. Câmpul lexical

2.1. Structura lexicală care organizează o substanță semantică continuă prin împărțirea valorii comune între mai multe unități de limbă aflate în opoziție directă unele cu altele constituie un câmp lexical. Între unitățile câmpului „există «selecție» (posibilitate de alegere) într-un punct determinat al lanțului vorbirii”, adică un câmp lexical „este constituit din termenul prezent într-un punct anumit al lanțului vorbirii și termenii pe care prezența acestuia îi exclude de o manieră imediată” (Coseriu, 1968c, p. 170). De exemplu, în *afară este ger*, prezența lexemului *ger* exclude apariția în același punct a lexemelor *frig, răcoare, căldură, caniculă*⁷. Prin trăsăturile lor distinctive, lexemele se opun în cadrul aceluiași câmp semantic, iar prin valoarea comună, câmpul în întregime se opune altor câmpuri, valoarea comună fiind tocmai «trăsătura distinctivă» care individualizează un câmp în raport cu altul. La rândul lor, câmpurile semantice se opun între ele în cadrul acestei valori comune care constituie valoarea semantică a unui macrocâmp care le include și care poate fi și el inclus într-un câmp de rang superior.

Unitățile funcționale minimale care subîmpart o zonă semantică omogenă sunt numite lexeme, în timp ce unitățile care denumesc valoarea comună a unui câmp sunt arhilexeme (acestea pot avea sau nu expresie proprie, adică pot fi sau nu lexematizate în limba respectivă).

2.2. Pentru identificarea și descrierea câmpurilor, în perspectiva lexematicii funcționale, este necesară înțelegerea principiului de „lucru”, pe care noi l-am numit *principiul constructiv*⁸. Acesta constă în construirea „pas cu pas”, în „trepte”,

⁷ Cf. și Coseriu, 1967, p. 146.

⁸ Și nu unul „analitic”, conform căruia se segmentează o valoare comună de câmp considerată global, anterior demersului investigativ. Pentru deosebirile, la acest nivel, între semantica structurală a școlii de la Tübingen și semantica structurală elaborată de Greimas, Pottier și Lyons, vezi Coseriu, 1968c, p. 171-173 și Coseriu, 1987a, p. 138-143.

a câmpului plecând de la opozițiile imediate între lexeme. Se va obține astfel, în același timp, valoarea semantică comună care individualizează câmpul și trăsăturile distinctive (= seme) care îl „formează”, i.e. îl structurează.

Schematic, principiul constructiv s-ar putea prezenta astfel:

ETAPA I. Opunem lexemele *vale-pârâu-râu-fluviu* și obținem valoarea comună «apă curgătoare» și trăsăturile distinctive ale fiecărui lexem în raport cu mărimea (considerată gradual: «foarte mic» – «mic» – «mare» – «foarte mare»).

ETAPA II. Opunem lexemele *vale-pârâu-râu-fluviu* lui *torent*, în cadrul aceleiași valori comune, și obținem trăsăturile «permanent» / «temporar».

ETAPA III. Opunem lexemele *baltă-lac-mare-ocean* și obținem «apă stătătoare» și trăsăturile distinctive în raport cu mărimea (de asemenea considerată gradual).

ETAPA IV. Opunem în baza opoziției «curgător»/«stătător» lexemele *vale-pârâu-râu-fluviu* / *torent* lexemelor *baltă-lac-mare-ocean* și obținem valoarea comună a câmpului «apa ca formă de relief».

Grafic, câmpul s-ar putea reprezenta astfel:

| | | |
|--------------------------|--------------------------|--------|
| «apa ca formă de relief» | | |
| «stătător» / «curgător» | | |
| | «permanent» / «temporar» | |
| baltă-lac-mare-ocean | vale-pârâu-râu-fluviu | torent |

La fiecare etapă trebuie să ținem seama de faptul că valoarea comună a câmpului (lexematizată sau nu) este structurată opozițional și face posibilă o opoziție la un nivel ierarhic superior, astfel încât „un câmp se stabilește prin opoziții simple între cuvinte și se termină acolo unde o nouă opoziție ar cere ca valoarea unitară a câmpului să devină trăsătură distinctivă” (Coseriu, 1964a, p. 40). În exemplul nostru, «apă curgătoare» este, pe de o parte, valoare a micro-câmpului *vale...-fluviu/torent*, pe de altă parte, este termen al opoziției «stătător»/«curgător» și deci trăsătură distinctivă în câmpul «apa ca formă de relief».

Structura semică a fiecărui lexem din cadrul câmpului este constituită din ansamblul trăsăturilor distinctive care îl individualizează, spre exemplu *râu* = /apă ca formă de relief/ + /curgătoare/ + /mare/ + /permanentă/.

Spre deosebire de acest mod de lucru, Angela Bidu-Vrănceanu⁹ pornește, în sens invers, de la valoarea comună a câmpului și identifică unitățile funcționale și trăsăturile distinctive în interiorul acestei valori semantice globale. Riscul unui asemenea demers este acela de a ignora distincția dintre zona omogenă de semnificație și domeniul designațional, ceea ce se întâmplă, de fapt, în lucrarea citată, care este, mai degrabă, un tratat de „semantică designațională” din perspectiva limbii române contemporane (și nu „a limbii române contemporane”). Astfel, spre exemplu, opoziția «construcție medievală»/«construcție elegantă» (cf. Bidu-Vrănceanu, 1986, p. 128 și 130) nu este o opoziție semantică, ci una „reală”, și deci nu constituie baza unei structurări semantice, ci a unei clasificări designaționale. În schimb, opoziția «durată statică»/«durată temporară» este o opoziție semantică, dată în limbă, și poate fi considerată ca bază a opoziției *casă–hotel* (*ibidem*, p. 130).

Această interpretare a analizei semice apare și în studiul consacrat tipologiei câmpurilor. Astfel, în paragraful introductiv al acestui studiu se specifică modul de lucru: „vom confrunta datele teoretice stabilite de E. Coșeriu cu rezultatele practice obținute de noi la nivelul analizei exhaustive a șase câmpuri din limba română contemporană [...]”. Mai departe, autoarea consideră că demersul propus este justificat prin faptul că „descrierea câmpurilor s-a făcut după principiile semanticii structurale de tip paradigmatic, care corespund în cea mai mare parte celor stabilite de E. Coșeriu; adică interpretarea câmpului ca o paradigmă lexico-semantică, analiza lui pe baza opozițiilor semantice relevate de trăsăturile semantice distinctive” (Bidu-Vrănceanu, 1979, p. 143). Evaluarea tipologiei câmpurilor lexicale ca o componentă a teoriei integraliste a câmpurilor, așa cum apare ea în acest studiu, relevă încă o dată că principiul pozitivist al „faptelor”, considerate (obsesiv) identice (ne referim cu toții, nu-i așa?, la „aceleași fapte”, la „același obiect de studiu”), conduce inevitabil la rezultate (teoretice și descriptive) cu totul nesatisfăcătoare. Câmpurile lexico-semantică sau (sub)ansamblurile lexicale delimitate și descrise de autoare nu corespund nici din punct de vedere teoretic și nici din punct de vedere metodologic (prin urmare, nici „faptic”) concepției integraliste a câmpurilor¹⁰. Datorită acestor deosebiri radicale între cele două perspective, tocmai enunțul prin care se încearcă fundamentarea demersului evaluativ este cel care – teoretic – îl compromite definitiv: analiza câmpurilor – în accepție integralistă – nu se realizează „pe baza opozițiilor semantice relevate de

⁹ Cf. Bidu-Vrănceanu, 1985, p. 130-162 și Bidu-Vrănceanu, 1986, p. 86-172.

¹⁰ Nu dorim să afirmăm prin aceasta că (sub)ansamblurile lexico-semantică avute în vedere trebuie să corespundă neapărat cu conceptul integralist de câmp lexical. Este vorba numai de faptul că discutarea unei teorii prin raportare la anumite „fapte”, cu atât mai mult cu cât aceste „fapte” sunt delimitate din perspectiva altei teorii sau chiar în lipsa unei opțiuni teoretice explicite, este „un drum care nu duce nicăieri”.

trăsăturile semantice distinctive”, ci, viceversa, analiza câmpurilor se face pe baza trăsăturilor semantice distinctive relevate de opozițiile semantice¹¹.

De altfel, această dificultate în înțelegerea conceptului coșerian de câmp lexical apare evidentă în discutarea definiției acestui concept din cele două puncte de vedere reținute de autoare ca relevante: a) câmpul ca structurare a unui *continuum semantic* și b) câmpul ca *alegere lexicală*. Privitor la primul aspect, autoarea i se pare că identifică o anumită „contradicție” în faptul că, pe de o parte, „opozițiile dintr-un câmp corespund opozițiilor unei categorii gramaticale”, iar, pe de altă parte, referitor la dimensiunea semantică, E. Coșeriu „o compară și pe aceasta tot cu categorii gramaticale, cum ar fi genul, numărul etc.” Această „contradicție” coșeriană necesită, desigur, anumite „precizări”: „Dacă ținem seamă mai ales de faptul că «dimensiunea» poate avea două valori concrete («unidimensional» și «pluridimensional»), credem că ar trebui precizat raportul dintre definiția identică a câmpului și [cea] a dimensiunii” (*ibidem*, p. 143). În legătură cu cele două valori „concrete” (?) ale dimensiunii semantice nu ne putem pronunța, deoarece nu am reușit să identificăm „referința” în „extralingvistic” a acestei sintagme. Cât privește eventuala confuzie între „opozițiile dintr-un câmp” și dimensiunea câmpului, „precizările” solicitate se află tocmai în studiul coșerian discutat de autoare: (1) „O dimensiune [...] este suportul implicit al unei distincții funcționale” (= opoziție funcțională) (p. 45); (2) „Desigur, dacă pentru o dimensiune nu există decât o singură opoziție, de fapt dimensiunea coincide cu opoziția” (*ibidem*, p. 68); (3) „[...] această coincidență a «faptelor» nu implică coincidența noțională” (*ibidem*, p. 68).

Referitor la câmpul ca „alegere lexicală” se arată că : „În felul acesta, credem, se introduce un aspect care complică de cele mai multe ori definiția câmpului, și anume faptul că, deși se admite, în general, că un câmp este constituit din relații (opoziții și identități) dintre termenii desemnând o anumită substanță semantică, aceste relații se pot stabili, de fapt, din diferite puncte de vedere” (*ibidem*, p. 144). Mai întâi, la acest palier al teoriei câmpurilor, nu este vorba despre o definiție, ci despre identificarea câmpurilor, iar în domeniul faptic, prin stabilirea opozițiilor imediate într-un anumit punct al vorbirii. Aceasta este doar o consecință metodologică derivată din reinterprețarea coșeriană a celebrei dihotomii *langue-parole*, care constituie una dintre tezele care formează corpul

¹¹ În legătură cu „analiza semică”, trebuie să arătăm că semele nu sunt anterioare lexemelor primare corespunzătoare „unor intuiții unitare”, ci reprezintă doar rezultatul opozițiilor între lexeme. De aceea, principiul opoziției „nu implică faptul că lexemele «se compun» din trăsături distinctive, nici că ele sunt sintetizate plecând de la aceste trăsături în actul de vorbire”. Astfel, lexemele prezintă trăsături distinctive numai pentru că intră în opoziții cu alte lexeme și deci „trăsăturile distinctive există în virtutea opozițiilor și nu invers” (cf. Coseriu, 1982, p. 144). În sens contrar, Angela Bidu-Vrânceanu susține că analiza componentială urmărește stabilirea inventarului de termeni „pe baza unor proprietăți semantice comune, materializate la nivel componential [...]”, iar „semele comune sunt alese, cunoscute încă de la începutul analizei (ca principiu de constituire a inventarului lexical de analizat)” (Bidu-Vrânceanu, 1984, p. 22).

central al doctrinei integraliste¹². Dimensiunea semantică este temeiul în care se stabilește o anumită opoziție lexematică, adică „proprietatea semantică vizată de această opoziție” (Coșeriu, 1976b, p. 217). Pe de altă parte, acest conținut semantic există ca atare, în limbă, „numai în virtutea faptului că o opoziție se raportează la el”, altfel spus numai în măsura în care constituie „suport implicit al unei distincții funcționale” (*ibidem*)¹³. În acest sens, dimensiunea „temperatură” este baza opoziției între lexemele *rece-răcoros-căldură-cald*, dar ea nu există ca atare decât datorită faptului că, în limba română, există aceste opoziții funcționale.

Referindu-se la acest mod de înțelegere a „opozițiilor formale”, Cl. Germain afirmă că „[...] nous n’arrivons pas à comprendre en quoi des oppositions [...] du type *bas-haut, froid-frais, tiède-chaud* et *début-milieu-fin* [...] sont des types *formels* d’oppositions [...]. Selon nous, *bas-haut* est une opposition significative non formelle, fondée sur une affinité de signifié [...]. Pourtant, *bas-haut, court-long, vide-plein* ne peuvent être, quoi qu’en dise Coseriu, des oppositions formelles linguistiques (privatives antynomiques)” (Germain, 1981, p. 121-122). Trebuie să observăm, în legătură cu această critică, în primul rând, faptul că nu opozițiile ca atare sunt „semnificative”, ci unitățile limbii sunt semnificative, în timp ce opozițiile sunt funcționale și, în acest sens al funcționalității lor, ele sunt „formale”. Cu alte cuvinte, prin opozițiile imediate dintre ele unitățile semnificative *formează* (= structurează) o substanță semantică continuă. În acest sens putem vorbi de cele două componente ale valorii lingvistice în planul conținutului: componenta pozitivă (dată în unitatea semnificativă) și cea negativă (dată de „opozițiile formale”). Unitatea lexicală apare astfel definită prin considerarea ei în această dublă ipostază: (1) ca semnificat unitar dat în intuiția „faptului de a fi”, în mod necesar identic cu sine însuși (= componenta pozitivă) și (2) în opoziție imediată cu alte unități (= componenta negativă sau „diferențiale”), aceasta manifestând diferența dintre unitatea dată și celelalte unități subsumabile unei zone comune de semnificație. Pornind de la această a doua accepțiune a conceptului de valoare, E. Coșeriu elaborează conceptul de „opoziție formală”, adică „structurală „sau „funcțională”.

În al doilea rând, în cadrul tipologiei câmpurilor, termenul „formal” are un cu totul alt conținut, aparținând planului cercetării, al lingvisticii, și nu planului obiectului, al limbajului. El înseamnă aici ceea ce se obține în urma operației de clasificare a opozițiilor funcționale (identificate în planul limbajului), după criterii „arbitrare” sau „convenționale” stabilite în temeiul unor rațiuni ce decurg din necesitatea sistematizării rezultatelor investigației. Într-adevăr, „privativ” sau

¹² Nu ne putem referi aici la această problemă; pentru o anumită interpretare a gândirii coseriene din acest unghi, cf. Lazăr, 2001, p. 6.

¹³ Cf. și *supra*.

„echipolent”, „unidimensional” sau „pluridimensional”, „ierahizant” sau „selectiv” sunt termeni care denumesc criterii formale în baza cărora obținem clase sau tipuri formale de opoziții, respectiv de câmpuri¹⁴.

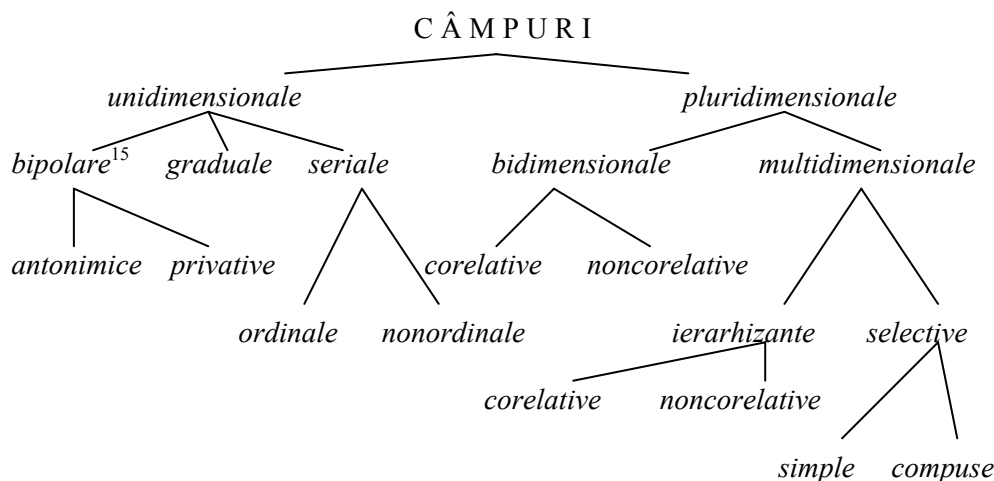
II. Tipologia integralistă a câmpurilor lexicale

1.1. Un prim criteriu formal de tipologizare a câmpurilor are în vedere relațiile interne ale unui câmp lexical, care în funcție de opozițiile semantic-funcționale pot fi: *graduale*, *echipolente* și *privative*. Opozițiile graduale se stabilesc între lexeme care structurează o anumită zonă semantică în funcție de gradul dimensiunii (intensitate, mărime), semnificată prin valoarea globală a câmpului (arhilexem). Astfel, *rece-răcoros-călduț-cald-fierbinte* este un câmp gradual. Opozițiile echipolente structurează câmpuri în care valoarea fiecărui lexem se definește prin opoziție directă cu toate celelalte lexeme ale câmpului. Numele de culori constituie în limba română un astfel de câmp. Opozițiile privative (sau „sinonimice”) se stabilesc între două lexeme, dintre care unul prezintă o trăsătură distinctivă față de care cel de-al doilea este indiferent: spre exemplu, în *a se adapta – a se acomoda*, trăsătura «convenabil» din «a se acomoda» nu este prezentă în *a se adapta*. Acestui criteriu, al tipurilor de opoziție, i se adaugă încă patru criterii, prin combinarea cărora se va putea obține un proiect de tipologie a câmpurilor lexicale:

- 1) numărul „dimensiunilor” semantice care funcționează într-un câmp;
- 2) modul de combinare a acestor dimensiuni în interiorul câmpului;
- 3) tipul „ontic” al opozițiilor lexicematice dintr-un câmp;
- 4) tipul raportului dintre conținutul și expresia lexemelor.

Prin combinarea dintre criteriul „tipului formal de opoziție lexicatică” cu criteriul „numărului de dimensiuni semantice” și cu criteriul „modului de combinare a dimensiunilor semantice” obținem o primă tipologie a câmpurilor lexicale din punctul de vedere al configurației lor:

¹⁴ Aceste distincții constituie, de altfel, și punctul de plecare al evaluării critice a tipului de analiză semică propus de Lyons: „[Lyons] distingue, on le sait, toute une série de type logico-formels d’oppositions, tels que l’hyponymie (par ex. *chêne* par rapport à *arbre*), l’incompatibilité (par ex. *vert-rouge*) et l’«oppositeness of meaning», distinguée à son tour en complémentarité (par ex. *vivant-mort*), antonymie (*grand-petit*, *large-étroit*) et „converseness” (*vendre-acheter*, *husband-wife*). Această tipologie logico-formală „ne concerne que la forme générique des oppositions sémantiques et non pas ces oppositions en tant que telles: dans le cas du lexique, les différences sémantiques entre les paradigmes lexicaux et entre les lexèmes à l’intérieur de chaque paradigme différences qui devraient constituer l’objet par excellence de la sémantique structurale. [...] Certes, il est intéressant de constater que *long-court*, *grand-petit*, *haut-bas*, *schwer-leicht*, *âgé-jeune* présentent le même type formel d’opposition („antonymie”), mais par là on ne sait pas quelles sont les différences entre ces couples de lexèmes et à l’intérieur de chacun d’eux”. De aceea, distincțiile stabilite de Lyons „sunt des distinctions intéressantes, bienvenues et utiles à plusieurs égards, en particulier pour l’établissement de la typologie des champs lexicaux et des classes lexicales” (Coseriu, 1982, p. 144-145).



Avem deci următoarele tipuri de câmpuri:

1. unidimensional bipolar antonimic
2. unidimensional bipolar privativ
3. unidimensional gradual
4. unidimensional serial ordinal
5. unidimensional serial nonordinal
6. bidimensional corelativ
7. bidimensional noncorelativ
8. multidimensional ierarhizant corelativ
9. multidimensional ierarhizant noncorelativ
10. multidimensional selectiv simplu
11. multidimensional selectiv compus.

După numărul dimensiunilor semantice câmpurile se împart în unidimensionale (cu o singură dimensiune) și pluridimensionale (cu mai mult de o dimensiune).

După tipul de opoziții câmpurile unidimensionale se subîmpart în: bipolare (antonimice și privative), graduale și seriale.

1.1.1. Câmpurile unidimensionale bipolare antonimice sunt constituite din termeni într-o opoziție de tipul $x/nonx$ în care $nonx$ nu este „negativul real” al lui x , ci „contrariul” semantic al acestuia. Astfel, în „mic”–„mare”, „jos”–„sus”, „aproape”–„departe”, „scund”–„înalt”, „îngust”–„lat”, „subțire”–„gros”, „a veni”–„a pleca” (care constituie opoziții antonimice propriu-zise), „mare”, „sus”, „departe”, „înalt”, „lat”, „gros”, „a pleca” nu reprezintă respectiv „nonmare”, „nonsus”, „nondeparte”, „nonînalt”, „nonlat”, „nongros”, „non-a pleca”, din

¹⁵ Urmând sugestiile de la Coșeriu, 1976b, p. 223, am subdivizat ramura 'unidimensional antonimic' pentru a pune în evidență deosebirea între opozițiile antonimice propriu-zise și cele privative, deși între aceste opoziții „nu există o diferență esențială”.

punctul de vedere „real”, al „substanței” nestructurate lingvistic, ci, dimpotrivă, „mare”, „sus”, „departe”, „înalt” etc. sunt, respectiv, contrariul, din punct de vedere semantic, al structurilor date în limbă ale lexemelor „mic”, „jos”, „înalt”. Cu alte cuvinte, opozițiile antonimice *sus-jos* sau *aproape-depart* nu sunt „reflectări” în limbă ale unei stări reale de lucruri, ci din contră, sunt structuri semantice care impun „realității” o astfel de structurare, un astfel de „mod-de-a-fi”. Prin urmare, aceste opoziții constituie temeiul unor dimensiuni semantice relevante doar din punctul de vedere al subiectului vorbitor, și nu în realul ca atare. Astfel, dimensiunile semantice mărime („mic”-„mare”), verticalitate („jos”-„sus”), orizontalitate („departe”-„aproape”, dar și „dreapta”-„stânga”, „înainte”-„înapoi”) au o semnificație în „lumea omului”, în universul său semnificativ, și nu în „realitatea extralingvistică”. De aceea, câmpurile bidimensionale antonimice nu trebuie interpretate ca structurări ale unor „stări de lucruri”, ci ca structurări lexematice, care „formează” o zonă continuă de semnificație.

1.1.2. Câmpurile unidimensionale bipolare privative. Acest tip de câmpuri lexicale este constituit din termeni considerați, de obicei, „sinonimi”, dar care, în realitate, se definesc funcțional tot în baza unei opoziții de tipul *x/nonx*, însă într-un alt sens decât termenii opozițiilor antonimice. În cazul câmpurilor privative, opoziția *x/nonx* nu structurează substanța semantică, i.e. o dimensiune semantică, din punctul de vedere al acesteia, ci dintr-o perspectivă oarecum exterioară valorii semantice respective. Dacă opoziția antonimică „mic”-„mare” „formează” dimensiunea semantică „mărime” tocmai din punctul de vedere al „mărimii”, o opoziție privativă de tipul *a socoti-a calcula*, *necaz-supărare*, *părere-opinie*, *a se adapta-a se acomoda* structurează substanța semantică comună dintr-un punct de vedere exterior acesteia. Astfel, valoarea semantică «a se armoniza cu/într-un anumit context» este structurată de lexemul *a se adapta* și lexemul *a se acomoda* în opoziție neutralizabilă, în raport cu trăsăturile distinctive «convenabil»-«nonconvenabil». Dacă *a se adapta* este indiferent față de aceste trăsături, în sensul că le conține potențial pe ambele însă fără a fi definit funcțional în raport de acestea, *a se acomoda* presupune trăsătura distinctivă «convenabil» (opus lui «nonconvenabil»). Avem, de asemenea, *a dojeni-a muștra*, unde termenii (care nu sunt, de data aceasta, în opoziție neutralizabilă) structurează substanța semantică «sanctiune verbală», prin trăsăturile «fără intenție moralizatoare» – «cu intenție moralizatoare» (*x/non-x*), deci lexemele *a dojeni*, respectiv *a muștra*, se opun tocmai în relație cu aceste trăsături: *a dojeni* («fără intenții moralizatoare»), *a muștra* («cu intenții moralizatoare»).

Să observăm acum că opoziția *x/non-x*, în cazul opozițiilor antonimice „mic”-„mare”, se raportează la dimensiunea semantică „mărime” într-un mod diferit față de cel în care *x/non-x*, în cazul opoziției *a dojeni-a muștra* (în baza trăsăturilor /+moralizator/), se raportează la valoarea comună de semnificație «sanctiune verbală». Deosebirea între cele două moduri de a structura o zonă de semnificație justifică această dublă interpretare a opoziției *x/non-x* și, deci, distincția antonimic/privativ.

3.1.3. Câmpurile unidimensionale graduale se constituie prin opoziții care în interiorul unui arhilexem (cu sau fără expresie) ordonează un număr de lexeme în funcție de gradul semnatificat de substanța semantică respectivă. Astfel, în câmpurile: *ger–frig–răcoare–căldură–caniculă*, *vale–pârâu–râu–fluviu* sau *drăguț–frumos–splendid–minunat*, dimensiunile semantice corespunzătoare: «temperatură a aerului», «apă curgătoare», respectiv «frumusețe» sunt prezentate într-o ordine graduală în interiorul substanței semantice comune.

Este interesant de observat posibilitatea de a „integra” tipul antonimic cu tipul gradual. Spre exemplu, în câmpurile deja amintite: a) al „mărimii” avem lexemele *minuscul–mic–mare–enorm*; sau b) al «temperaturii aerului» avem *ger–frig–răcoare–căldură–caniculă*. „Antonimiile” *mic/mare* și *ger/caniculă* (sau *vale/fluviu* în câmpul «apă curgătoare») nu sunt de aceeași natură. Evident, o structură graduală implică existența unui minim și a unui maxim în cadrul dimensiunii considerate, însă între „minim” și „maxim” nu avem o opoziție de tipul *x/non-x*, deci o opoziție antonimică, dacă între acești doi poli ai dimensiunii se intercalează termenii care semnifică diferite grade intermediare. Pentru a integra o structură antonimică într-o structură graduală, este necesar ca între termenii „contrari” să nu se interpună nici un alt termen. Astfel, în câmpul *minuscul–mic/mare–enorm*, între *mic* și *mare* nu există „grade” intermediare, în timp ce în secțiunea *minuscul–mic* și, respectiv, *mare–enorm* putem vorbi despre o gradualitate; aceasta face ca în câmpul „mărimii” format din cele patru lexeme să avem două câmpuri graduale: *minuscul–mic* și *mare–enorm* și un câmp antonimic *mic–mare*. Nu în același fel se prezintă lucrurile în câmpurile „temperatura aerului” și „apă curgătoare”, unde între oricare dintre termenii care pot fi considerați în opoziția *x/non-x* se interpune cel puțin un alt termen (desigur, nu putem „opune” *răcoare* lui *căldură*): între *ger* și *caniculă* avem trei grade intermediare, între *ger* și *căldură* două grade intermediare, iar între *ger* și *răcoare* un grad intermediar; la fel între *frig* și *căldură*, *frig* și *caniculă* avem unul sau două grade intermediare. De aceea, în acest tip de câmp, nu putem vorbi despre o reală integrare a opozițiilor antonimice cu cele graduale.

1.1.4. Câmpurile unidimensionale seriale se constituie în baza opozițiilor echipolente multilaterale, în care lexemele unui câmp structurează substanța semantică globală prin faptul că fiecare lexem se opune, în mod imediat, la același nivel logico-semantic, tuturor celorlalte lexeme. În funcție de natura opozițiilor – „relațională” sau „substantivală” – câmpurile seriale se subdivid în *ordinale* și *non-ordinale*.

Câmpurile seriale ordinale, structurate prin opoziții de natură relațională, sunt compuse din lexeme „aranjate într-o ordine fixă”, care definește conținutul fiecărui lexem în raport cu toate celelalte. În afara acestor relații ordinale, lexemele unor astfel de structuri „sunt semantic vide” (Coșeriu, 1975b, p. 49). Spre exemplu, câmpul «zilelor săptămânii», al «lunilor anului» sau al «etapelor unei desfășurări în timp» (*început–mijloc–sfârșit*) constituie astfel de câmpuri seriale ordinale și sunt, ca atare, „serii închise”.

Câmpurile seriale non-ordinale se structurează în baza unor opoziții substantivale, în care lexemele au un conținut de sine stătător și desemnează „entități” cu individualitate proprie. Este vorba despre o structurare serială nonordonată, care formează serii deschise, cum ar fi: nume de pești, păsări, arbori, flori etc.

La acest nivel se ridică o întrebare: nu cumva aceste câmpuri seriale (ordinale sau non-ordinale) sunt simple nomenclaturi, adică serii terminologice fără relevanță semantic-funcțională? Atât seriile terminologice închise (*luni–marți–miercuri* etc. sau *ianuarie–februarie–martie* etc.) cât și terminologiile deschise (*brad, stejar, plop* etc.) pot fi considerate – după părerea noastră – structuri semantice numai în temeiul existenței unui conținut lexical comun ca valoare arhilexematică (în opozițiile *pește/pasăre/arbore/floare*) sau cu valoare clasematică de tipul «animat»/«non-animat» (*pește–pasăre/arbore–floare*), valoare definită în planul opozițiilor de limbă. Prin aceasta, seriile terminologice amintite se deosebesc de terminologiile din limbajul științific sau tehnic, unde valoarea comună a seriilor de termeni este definită, de asemenea, în limbajul științific sau tehnic. Prin urmare, termenii din chimie (diferite nume de acizi, baze etc.) au valoarea comună „substanță chimică”, iar această valoare se definește tot în domeniul științelor.

1.1.5. Câmpurile bidimensionale sunt structurate pe baza a două dimensiuni semantice care funcționează în interiorul aceiași zone continue de semnificație. În funcție de „modul de combinare” al acestor dimensiuni deosebim câmpuri *bidimensionale corelative* și *câmpuri bidimensionale non-corelative*.

În câmpurile bidimensionale corelative cele două dimensiuni se intersectează „formând fascicule de corelații” (*ibidem*, p. 53) între cele două tipuri de opoziții polare: „antonimice” și „privative”. Avem, astfel:

| | |
|--------------|---------------|
| ușor | greu |
| facil | dificil |
| a se alătura | a se despărți |
| a adera | a abjura |

Analiza dimensiunilor prezente în aceste câmpuri relevă opoziții privative între *ușor–facil*, *greu–dificil* și *a se alătura–a adera* și *a se despărți–a abjura* și opoziții antonimice între *ușor–greu*, *facil–dificil* și, respectiv, *a se alătura–a se despărți* și *a adera–a abjura*.

Putem avea, de asemenea, câmpuri cu șase termeni:

| | | | |
|-----------|------|---------|------|
| | | mic | mare |
| în spațiu | | subțire | gros |
| în plan | plin | îngust | lat |
| | gol | strâmt | larg |

În opoziția „lat”–„larg” ni se pare că nu este vorba despre trăsăturile distinctive «lărgime în plan»/«lărgime în spațiu» (cf. *ibidem*, p. 73, nota 32), cât mai degrabă «lărgime a unui plin (= lat)»/«lărgime a unui gol» (= larg) care sunt raportate în plan, și nu în spațiu. Opoziția *gros–lat* se face în baza trăsăturilor «mare în spațiu»/«în plan». La fel, pentru opozițiile *îngust–strâmt*, pe de o parte, și *subțire–îngust*, pe de alta. În structurarea acestui câmp nu este vorba de trei dimensiuni, cum ar putea părea la prima vedere, întrucât pe coloana *gros–lat–larg* este vorba despre o opoziție privativă «în spațiu plin»/«în plan plin»/«în plan gol».

În câmpul bidimensional noncorelativ cele două dimensiuni nu se mai intersectează, iar în interiorul celor două secțiuni avem doar opoziții graduale sau echipolente. Dacă ținem cont de faptul că între secțiuni putem avea opoziții antonimice sau privative, atunci obținem următoarele șase subtipuri:

I.

| | | |
|-----------|------|------------|
| antonimic | x | gradual |
| | nonx | echipolent |

II.

| | | |
|-----------|------|------------|
| antonimic | x | echipolent |
| | nonx | echipolent |

III.

| | | |
|-----------|------|------------|
| antonimic | x | echipolent |
| | nonx | echipolent |

IV.

| | | |
|----------|------|------------|
| privativ | x | gradual |
| | nonx | echipolent |

V.

| | | |
|----------|------|------------|
| privativ | x | echipolent |
| | nonx | gradual |

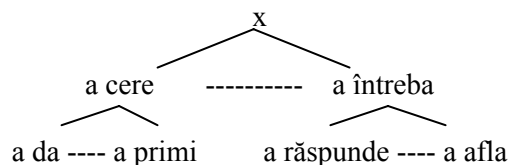
VI.

| | | |
|----------|------|------------|
| privativ | x | echipolent |
| | nonx | echipolent |

Cercetările ulterioare vor putea stabili dacă putem vorbi pentru limba română de asemenea tipuri de câmpuri.

1.1.6. Câmpuri multidimensionale ierarhizante. În acest tip de câmpuri, dimensiunile semantice se aplică succesiv la diferite niveluri de structurare ale substanței semantice globale. La fiecare nivel vom avea deci un arhilexem (cu sau fără expresie) și în interiorul acestuia o serie de distincții, din care rezultă

arhilexeme secundare, la rândul lor structurate pe baza *altor* distincții. Astfel, distincțiile funcționale de la un anumit nivel nu se repetă la nivelurile inferioare, care sunt „indiferente” în raport cu dimensiunile semantice superioare. În funcție de modul în care se aplică opozițiile la fiecare nivel, deosebim: *câmpuri ierarhizante corelative* și *câmpuri ierarhizante noncorelative*. În câmpurile ierarhizante corelative avem același tip de opoziții distinctive în fiecare dintre „ramurile” opuse la același nivel. Un astfel de câmp ar fi:



La nivelul ramurii *a da–a primi* funcționează aceeași opoziție ca și în ramura *a răspunde–a afla*: ablativ/adlativ (ablativ = dinspre locutor →; adlativ = înspre locutor ←). Sau câmpul „parte din întreg”:

| | | | | |
|---|-----------------|--------------------|--------------------------------------|-------------------|
| | | „Parte din întreg” | | |
| „considerat compact” | | | considerat compus din indivizi | |
| „mic” | „mare” | | „mic” | „mare” |
| „lichid”-----„solid” (-)”casant”-(+)casant | | | | |
| <i>strop, picătură, așchie, ciob</i> | <i>buturugă</i> | | <i>minoritate</i> | <i>majoritate</i> |

În acest câmp opoziția „mic–mare” se aplică atât în ramura „compact”, cât și în ramura „compus”.

În câmpurile ierarhizante noncorelative distincțiile se întemeiază, chiar la același nivel, pe opoziții diferite, termenii unei ramuri fiind „indiferenți” față de opozițiile din ramurile paralele ale câmpului. Un astfel de câmp poate fi secțiunea „compact” din câmpul „parte din întreg”, unde opoziția „casant–noncasant” se aplică doar în ramura „mic” din această secțiune, fiind „indiferentă” în ramura „mare”.

1.1.7. Câmpuri multidimensionale selective. În acest tip de câmpuri dimensiunile semantice se aplică simultan în structurarea valorii unitare a semnificației, de aceea fiecare distincție este, în principiu, funcțională în interiorul câmpului. Aceasta înseamnă că pentru fiecare lexem este necesară prezența tuturor dimensiunilor implicate. În raport cu numărul de arhilexeme avem: câmpuri *selective simple* și câmpuri *selective compuse*.

Câmpul selectiv simplu are o singură valoare unitară (un singur arhilexem) în interiorul căreia nu există diferențe de nivel ierarhic. Această valoare

semantică comună este subîmpărțită de un anumit număr de lexeme, definite prin concurența tuturor opozițiilor funcționale din cadrul câmpului. Considerăm, spre exemplu, o secțiune a câmpului „rudenie”:

| | ascendent | | descendent | |
|------------------|-----------|--------|------------|---------|
| | masc. | fem. | masc. | fem. |
| linie directă | tată | mamă | fiu | fiică |
| linie colaterală | unchi | mătușă | nepot | nepoată |

În acord cu cele afirmate mai sus, observăm că pentru fiecare lexem toate cele trei dimensiuni 1) linie directă/colaterală, 2) ascendent/descendent, 3) masculin/ feminin sunt simultan funcțional relevante; astfel, pentru lexemul *tată* avem /linie directă/ + /ascendent/ + /masculin/ sau pentru *nepoată* avem /linie colaterală/ + /descendent/ + /feminin/. Astfel, modificarea unei trăsături distinctive, în primul caz /linie directă/ cu /linie colaterală/, în al doilea caz /descendent/ cu /ascendent/ transformă lexemele considerate în *unchi*, respectiv /mătușă/.

În câmpurile selective compuse avem mai multe arhilexeme care se intersectează pe anumite secțiuni ale unei zone de semnificație. Trăsăturile distinctive care funcționează în astfel de câmpuri sunt relevante în interiorul aceluiași arhilexem, în sensul că mai multe dimensiuni semantice raportate la aceeași valoare arhilexematică pot constitui baza aceluiași tip de opoziție. Un astfel de câmp este secțiunea „nonuman” din câmpul „făptură” (cf. Coseriu, 1968c, p.179). Se observă că, în cadrul aceleiași valori arhilexematice, „animal”, mai multe dimensiuni semantice „dobitoace”, „păsări” constituie baza unor opoziții similare «domestic»/«sălbatic» : «vite»/«jivine» și «orătănii»/«păsări».

1.1.8. Considerând în ansamblu tipologia câmpurilor după criteriul configurației, Angela Bidu-Vrănceanu constată o serie de neajunsuri:

A. „[...] această clasificare nu ține seama de toate tipurile de opoziții posibile”;

B. „[...] diferitele tipuri de opoziții sunt considerate caracteristice numai pentru câmpurile unidimensionale, ceea ce deranjează în interpretarea practică, dat fiind că majoritatea câmpurilor par a fi pluridimensionale”. Pornind de la aceste considerații, se constată o serie de „inadvertențe” în clasificarea diferitelor câmpuri, punându-se, ca o consecință, sub semnul întrebării însăși „utilitatea” acestei tipologii: „În condițiile în care câmpurile sunt atât de eterogene sub aspectul tipurilor de opoziții care le caracterizează, ne întrebăm dacă această clasificare mai este utilă” (Bidu-Vrănceanu, 1979, p. 146).

C. ”Confruntarea tipologiei stabilite de E. Coșeriu în ce privește caracterizarea câmpurilor sub aspectul tipurilor de opoziții și a numărului dimensiunilor cu analiza concretă făcută celor șase câmpuri din limba română contemporană demonstrează că unul și același câmp poate figura în mai multe puncte ale acestei clasificări. În felul acesta se pune întrebarea dacă se mai obține o tipologie când se iau în considerație aceste criterii” (*ibidem*, p. 148).

Referitor la primul aspect, reamintim că încă de la început s-a menționat că demersul se limitează la „o tipologie schematică și, parțial, stabilită intuitiv”(Coșeriu, 1976b/, p. 41). Cât privește aspectele B. și C. este vorba, desigur, de o neînțelegere: criteriile de tipologizare se aplică succesiv, respectiv criteriul numărului, criteriul tipurilor formale de opoziții, criteriul modului lor de combinare. Astfel, într-un câmp multidimensional ierarhizant selectiv, spre exemplu, putem avea secțiuni (microcâmpuri) graduale, privative sau echipolente.

1.2. Criteriul ontic de tipologizare a câmpurilor lexicale are în vedere natura (substantivală sau relațională a) lexemelor implicate în opoziții. Lexemele de natură substantivală denumesc unități intuite autonom în raport cu alte entități, în timp ce lexemele relaționale desemnează entități care se definesc numai ca termeni ai unor relații. „Om”, „animal”, „plantă”, „casă”, „piatră”, „mic”, „mare”, „frumos”, „urât”, „lat”, „larg” etc. sunt lexeme substantivale (și nu *substantive*, în sensul semnificatului categorial „substantivitate”). Aceste lexeme pot „forma” câmpuri polare sau graduale, fiind astfel definite *relativ la* o dimensiune semantică, însă natura lor nu este prin acest fapt relațională, căci „faptul de a fi mare (sau frumos etc.)” sunt semnificate relative raportate la valoarea semantică comună a microcâmpurilor din care fac parte.

În funcție de modul în care semnificatele relaționale sunt definite semantic vom avea câmpuri relaționale poziționale și câmpuri relaționale nonpoziționale. Primul subtip este constituit din lexeme care „desemnează tocmai (și numai) poziția pe care «designatum»-urile o ocupă în raport cu un punct de orientare în timp sau în spațiu, sau într-o serie fixă” (Coșeriu, 1976b, p. 238)¹⁶. În câmpurile relaționale nonpoziționale, ordinea lexemelor într-o serie nu mai este relevantă, deoarece „relațiile sunt fondate obiectiv”, astfel încât ‘lucrurile’ pot fi desemnate ca termeni ai tuturor relațiilor posibile în câmp. În exemplul discutat al câmpului numelor de rudenie, lexemul „tată” poate fi definit, schimbând perspectiva, ca „bunic”, „fin”, „unchi”, „nepot”, „frate”.

Tipologia câmpurilor lexicale din punctul de vedere al tipului „ontic” al opoziției se prezintă din punct de vedere grafic astfel:



3.3. Raportul conținut – expresie funcționând drept criteriu tipologic vizează, pe de o parte, „«motivarea analogică» a expresiei prin conținut” (regularitate), pe de altă parte, „reluarea expresiei unei anumite zone a unei paradigme într-o altă

¹⁶ Pentru exemple privind aceste tipuri de câmpuri cf. *supra*, câmpurile seriale ordinale.

zonă, cu distincții ulterioare ale aceleiași paradigme” (Coșeriu, 1976b, p. 239) (recursivitate). În funcție de aceste două perspective:

Tipologia câmpurilor lexicale din punctul de vedere al raportului conținut–expresie se prezintă astfel:



În cadrul câmpurilor regulate, avem o *regularitate internă*, definită în interiorul unei paradigme sau al paradigmelor unei categorii gramaticale, și o *regularitate externă*, a unei categorii în raport cu o altă categorie. Spre exemplu, primul subtip are în vedere raportul între lexeme ca *lup–lupoaică*, *urs–ursoaică*, *leu–leoaică*, unde, într-o anumită zonă din secțiunea „animat nonuman” din câmpul „făptură”, avem regularitate între corelația de „sex” și exprimarea genului gramatical. Cel de-al doilea subtip este constituit de lexeme rezultate din compoziție (lexematică sau prolexematică). Astfel, avem de la *caisă*, *castană*, *cireașă*, *corcodușă*, *nucă*, *pară*, *prună*, respectiv compozițiile prolexematice *cais*, *castan*, *cireș*, *corcoduș*, *nuc*, *păr*, *prun*.

Câmpurile omogene sunt, de fapt, pur și simplu câmpuri non-recursive și aparțin celorlalte modalități de tipologizare. Câmpurile recursive sunt formate dintr-o zonă structurată de lexeme primare și mai multe zone de semnificație formate din aceste lexeme reluate (cu distincțiile proprii) în elemente compuse de tipul *grand-mère*, *grand-père*.

În abordarea de ansamblu a câmpurilor lexicale din punct de vedere tipologic cele trei criterii prezentate pot fi combinate, tocmai în această ordine. Vom obține, astfel, în primul rând o clasificare a câmpurilor din punctul de vedere al configurației. În cadrul acesteia deosebim câmpurile substantive de cele relaționale. În sfârșit, prin considerarea structurilor paradigmatică secundare, vom putea stabili tipurile de regularitate semantică (conținut–expresie) și modurile ei de manifestare.

BIBLIOGRAFIE

Bidu-Vrănceanu, 1979 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Observații privind câmpurile lexicale și tipologia lor*, în SCL, nr. 2, p. 143-149.

Bidu-Vrănceanu, 1981 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Problèmes d'analyse des champs lexicaux*, în *Logos semantikos*, p. 349-361.

Bidu-Vrănceanu, 1984 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Modele de structurare semantică. Cu aplicații la limba română*, Timișoara.

Bidu-Vrănceanu, 1985 = Ion Coteanu, Narcisa Forăscu și Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, București.

- Bidu-Vrânceanu, 1986 = Angela Bidu-Vrânceanu, *Structura vocabularului limbii române contemporane*, București.
- Coseriu, 1955 = Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno*, în Coseriu, 1962, p. 282-325.
- Coseriu, 1957 = Eugenio Coseriu, *Logicismo y antilogicismo en la gramática*, în Coseriu, 1962, p. 235-260.
- Coseriu, 1962 = Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid.
- Coseriu, 1964a = Eugenio Coseriu, *Para una semántica diacronica estructural*, în Coseriu, 1977a, p. 11-86.
- Coseriu, 1964b = Eugenio Coseriu, *Introducción al estudio funcional del vocabulario*, în Coseriu, 1977a, p. 187-142.
- Coseriu, 1966 = Eugenio Coseriu, *El lenguaje y la comprensión de la existencia del hombre actual*, în Coseriu, 1977b, p. 34-65.
- Coseriu, 1967 = Eugenio Coseriu, *Las solidaridades lexicales*, în Coseriu, 1977a, p. 143-162.
- Coseriu, 1968a = Eugenio Coseriu, *Tesis sobre el tema «lenguaje y poesía»*, în Coseriu 1977b, p. 201-207.
- Coseriu, 1968b = Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje*, în Coseriu, 1977b, p. 13-33.
- Coseriu, 1968c = Eugenio Coseriu, *Las estructuras lexemáticas*, în Coseriu, 1977, p. 162-183.
- Coseriu, 1969 = Eugenio Coseriu, *Semántica, forma interior y estructura interna*, în Coseriu, 1987a, p. 112-127.
- Coseriu, 1970 = Eugenio Coseriu, *Significado y designación a la luz de la semántica estructural*, în Coseriu, 1977a, p. 185-209.
- Coseriu, 1971 = Eugenio Coseriu, *Semántica y gramática*, în Coseriu, 1987a, p. 128-147.
- Coseriu 1972 = Eugenio Coseriu, *Sobre las categorías verbales («partes de la oración»)*, în Coseriu, 1987a, p. 50-79.
- Coseriu, 1975 = Eugenio Coseriu, *El estudio funcional del vocabulario. (Compendio de lexemática)*, în Coseriu, 1987a, p. 206-239.
- Coseriu, 1976a = Eugenio Coseriu, *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción*, în Coseriu, 1977b, p. 214-239.
- Coseriu, 1976b = Eugenio Coseriu, *Vers une typologie des champs lexicaux*, în „Cahiers de lexicologie”, 27, 1976, p. 30-51.
- Coseriu, 1977a = Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, Madrid.
- Coseriu, 1977b = Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje*, Madrid.
- Coseriu, 1982 = Eugenio Coseriu, *Pour et contre l'analyse sémiqie*, Tokio.
- Coseriu, 1987a = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales*, Madrid.
- Coseriu, 1987b = Eugenio Coseriu, *Palabras, cosas y terminos*, Universidad de la Laguna.
- Coseriu, 1992a = Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística*, Madrid.
- Coșeriu, 1992b = Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, Iași.
- Geckeler, 1981 = Horst Geckeler, *Progrès et stagnation en sémantique structurale*, în *Logos semantikos...*, p. 53-71.
- Germain, 1981 = Cl. Germain, *Le sémantique fonctionnelle*, PUF, Paris, p. 121-122.
- Logos semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, vol. III, *Semántica*, Madrid, 1981.
- Lazăr, 2001 = Lucian Lazăr, *Dimensiunea istorică a limbajului în lingvistica integrală*, în StUBB, Philologia.
- Rector, 1981 = Monica Rector, *La semántica estructural de E. Coseriu*, în *Logos semantikos*, p. 131-137.
- Tămăianu, 2001 = Emma Tămăianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca.

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31